

Sas Péter¹ (közlő)

Kelemen Miklós önéletrajza

Kelemen Lajos megismerhető, közgyűjteményben őrzött hagyatéka számtalan meglepetést tartogat, és feldolgozatlansága okán sokáig szellemi kincstára lehet az erdélyi művelődéstörténet iránt érdeklődőknek.

Az egyik közreadatlan érdekessége édesapja önéletírása, mely nemcsak levéltáros-történész fia, vagy a marosvásárhelyi helytörténeti adalékok, hanem írójának személyisége okán is számot tarthat a közérdeklődésre. Az önéletrajz olvasása közben számtalan, Lajos fiában is fellelhető vonást, olyan személyiségjegyet fedezhetünk fel, melyet édesapjától örökölhettek, vagy vehetett át, mint az általa is sokat emlegetett székely dacot, a muzsika és egy pohár bor melletti baráti mulatozást, a kollegiális bajtársiasságot, vagy családi örökségként a mélyen gyökerező, kihangsúlyozott unitárius vallását.

Kelemen Lajos kézírásában olvashatjuk édesapja szócikkszerű, legfontosabb életrajzi adatait és jellemzését, melyben külön is felhívta a figyelmet most közreadandó önéletrajzára. „Kelemen Miklós (nagyernyei) kir. törvényszéki irodatiszt Marosvásárhelyt. K. Lajos kisbirtokos nemes és Vadasdy (Dakó) Amália fia. Szül. Nyárádszentlászlón (M[aros] Torda m.) 1854. június [...].² Unitárius. A marosvásárhelyi ref. kollégiumban tanult, melyet 1874-ben végezve a m[aros] vásárhelyi Kir[ályi] Táblához állott be napidíjasnak, s a következő évben megnősült. Végig Marosvásárhelyt élt és ott halt meg 1917. március 13-án. Ifjabb éveiben családja részére különböző magyar költők műveiből két 4 r[ét] kötet versgyűjteményt másolt össze, s gyermekei részére megírta önéletrajzát 4 r[ét] [...]³ lapon, mely néhány érdekes deákéleményt (!) is tartalmaz. (Fia, K. Lajos tanár őrizetében, Kolozsvárt.)”⁴

Kelemen Miklós ismertetett adatai munkahelyének személyi nyilvántartása alapján kiegészíthető, pontosítható. A honvédségi állását és az iskolai végzettsé-

¹ Sas Péter PhD (1954–) művelődéstörténész. Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa. Kutatási területe a 20. századi erdélyi művelődéstörténet és kiemelkedő személyiségei.

² Kihagyott hely.

³ Kihagyott hely.

⁴ Kelemen Lajos közlése (Kolozsvár, 1925. szept. 5.).

gét firtató kérdésre adott válasza: „Mint egyedüli fiú a katonaság alól felmentettem” és az „oskolai bizonyítvány szerint a Maros-Vásárhelyi ev. ref. Főtanoda VIII-ik gymnásiális osztályát 1874-ik évben végeztem.” Munkahelyi beosztása a marosvásárhelyi Királyi Táblánál az évek során így alakult: 1874. július 17-től díjnok, 1880. február 13-tól irodai gyakornok, 1883. május 16-tól írnok.⁵

Kelemen Miklós személyi jellegű levéltári anyagában Lajos fiával kapcsolatos, fontos adalékokat olvashatunk. Szilágyi Dezsőnek, a Szapáry-kormány igazságügy miniszterének írt kérvényéből tudható, hogy a szülővárosa református kollégiumában tanuló Kelemen Lajos a Röck Szilárd-féle alapítványból „1889. év július hó 13-án 19789–889. sz. alatt kelt magas utalványa folytán” három évre 80 forint nevelési segélyben részesült.⁶ Kelemen Miklós a lejáró segélyösszeg meghosszabbítását kérte legidősebb fia részére. A kérvényében hivatkozott családi háttér hitelességét Lázár Benedek rendőrfőkapitány igazolta. „Hivatalosan bizonyíttatik, miszerint helyi illetőségű Kelemen Miklós kir. törvényszéki írnok úrnak ezen a városon semminemű vagyona nincsen, csakis írnoki fizetéséből tartja fenn több tagból álló nagy családját és minekutána semminemű más jövedelemmel nem rendelkezik, így mint vagyontalan ember ösmeretes itten.”⁷ Ezek alapján nagy nehézségekkel lehetett csak Marosvásárhely Deák Ferenc városrészében, a Szántó utca 28. sz. alatti kis háza után évente kirótt 29 korona 10 fillér föld-, és a 30 korona 99 fillér házbéradót befizetnie.⁸ Adófizetési kötelezettsége alól 1906-ban megszabadult, Kelemen Lajos magára íratta az ingatlant. Az előbbieken hivatkozott tandíj elengedési kérelmét a marosvásárhelyi tanács is tárgyalta, melyről Geréb Béla polgármester adott ki igazolást. Abban szerepel írno ki fizetésének mértéke, mely az ezer koronát érte el.⁹ Abból kellett adófizetési kötelezettségének eleget tennie, valamint felesége, hat kiskorú gyermeke és ön-maga fenntartását biztosítania.

Kelemen Miklós önéletrajzának és hivatkozott személyi iratainak lelőhelye az Állami Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj) Fond 593.

⁵ *Személyi táblázat* (Marosvásárhely, 1895. szeptember 14.).

⁶ *Alázatos folyamodványa Kelemen Lajos kir. ítélőtáblai írnoknak* (Marosvásárhely, 1892. július 2.).

⁷ *Hivatalos Bizonyítvány* (Marosvásárhely, 1897. január 23.).

⁸ *Adófizetési könyv* (Marosvásárhely, 1906. március 6.).

⁹ *Hatósági bizonyítvány* (Marosvásárhely, 1900. szeptember 12.).

Kelemen Miklós önéletrajza

Születtem 1853. június hó 21-én Rákhel napján, nyár kezdetén Nyárad-szentlászlón.

Apám nagyernyei Kelemen Lajos, anyám pedig Vadasdi Amália volt, mindketten unitárius vallásúak.

Szülőimnek rajtam kívül még öt gyermeke volt, de ezek közül én csak Bertát és Annát ismertem, a többiek nálamnál nagyobbak voltak, de kis korukban elhaltak. Berta körülbelül 10–12 éves korában halt meg. Anna testvérem körülbelül 1 éves korában halt el, így csak én maradtam egyedül.

Tanulmányaimat a nyárad-szentlászlói unitárius iskolába kezdettem el, de hogy melyik évben, arra nem emlékszem vissza.

1863-ik évben hoztak be Marosvásárhelyre az ev. ref. kollégium 2-ik elemi osztályába, mert akkor 1. elemi osztály nem volt, csak sokkal később, talán 1904. évben állították fel az első elemi osztályt.

Az elemi osztályokban közepes tanuló voltam, a 3-ik gimnásiumban a német nyelvből szekundám volt, mit azonban szeptemberben kijavítottam. A 4-ik gimnásiumban az osztályban 11-ik voltam, ilyen elé többet nem is ültem soha, illetve nem volt olyan osztályzatom többet. Az alsóbb osztályokba nemigen tanultam, sőt emlékszem rá, hogy a földrajzkönyvem a zsebemben télen elrothadt egészen.

Az 1872-ik évben mentem be lakni a kollégiumba, mint VI. osztályos, addig mind künn, a városon laktam különböző helyeken, ahol kosztom és szállásom volt.

Amikor bennlakó lettem a kollégiumba, akkor már csak ebédet hordattak fel, a vacsorát és reggelit hazulról küldték minden héten kétszer, vasárnap és csütörtökön. Akárhányszor megtörtént, hogy a reggeli és vacsora csak száraz kenyér volt, mert deák szokás szerint egyik a másikat megvendégeltük a hozottakból, s így betelt rajtunk az a közmondás, hogy „egyszer hopp, máskor kopp”.

A VII. osztályba Querfurtba laktam a felső soron, a nagy csengettyűnél (abba az időbe a lakószobák a városok neveiről voltak elnevezve) itt voltam secundarius.¹⁰ Tanítványom nem volt egy sem, mert nem is kértem.

A tanvezető ekkor Urr György tanár volt.¹¹

¹⁰ Secundarius: a tanulók lakószobájában a második helyen lakó diák. A primarius távollétében a rend és a csend őrzője.

¹¹ Urr György, 1867-től a marosvásárhelyi ref. kollégium segéd, 1864–83 között a régi nyelvek és történelem tanára.

Egy alkalommal a tanvezető járta el a szobákat, hogy a deákok mikor és hogyan tartják a privátát,¹² bejött az én szobámba is, ahol a primárius¹³ egy Bódis Elek nevű tanuló társam volt, akinek hasonlóképpen nem volt egy tanítványa sem, meglátva minket a tanvezető, azt kérdezte, hogy mi lakunk-e ott, mire megmondtuk, hogy mi, és a tanvezető eltávozott.

Mint VII. osztályos (tehát I. éves deák) sok jó időt töltöttünk. Akkor jártam tánciskolába is. A tánctanítónk egy Kis Mór nevű táncmester volt. Tánciskolánk a Rózsa (most Jókai Mór utca) utcába volt, egy Rettegi László nevű földbirtokosnál, akinek volt egy szép leánya. Velünk járt a tánciskolába Vajából az egyik Ballának egy Etelka nevű szép barna leánya is, akivel nagyon sokat táncoltam, aki akkor jött volt ki a nagyszebeni zárdából. Ezzel igen jól találtuk magunkat, amint észrevettem, én is tetszettem neki, mert tánc közben folytonosan a szemembe nézett és a kezemet szorongatta.

Oda járt még Kaálból Apornak egy Jolán nevű leánya, aki hasonlóképp nagyon szép és csinos leány volt. Hogy még kik jártak velünk, arra már nem emlékszem vissza.

Az igazgató-tanár ekkor Bihari Sándor volt, aki a történelmet tanította a VII. és VIII-ik osztályba.

A tánciskolánk mindennap estve 7-től 8 óráig tartott. Az iskolát estve 8 órakor zárták be, hanem én megegyeztem a harangozóval, akivel együtt laktam, hogy a nagy csengettyűt addig húzza, vagy húzassa, amíg bemegyünk az iskolába, mert a tánciskola végivel a leányokat rendesen hazakísértük.

Megtörtént akárhányszor, hogy lassabban mentünk a leányokkal hazafelé és az iskolába való bemenéssel megkéstünk, hanem azért a nagy csengettyűt mind húzták, úgyhogy egy párszor Bihari igazgató¹⁴ – aki közel lakott az iskolához – felment az iskolába megtudni, hogy miért húzzák oly hosszasan a csengettyűt. Hanem hogy miért húzták, azt nem sikerült megtudni, mert nem mondták meg neki.

A tánciskolánk nem végződött be csendesesen, mert a vége felé a leányoknak a mamái valami pletyka miatt összevesztek, s így két pártra szakadt a tánciskola, a próbabált is kétfelé tartottuk meg.

¹² Priváta: magánóra.

¹³ Primarius: szobafőnök, a tanulók lakószobájában a legidősebb diák, vagy az esküdt (juratus).

¹⁴ Bihari Sándor (1823–1903) a marosvásárhelyi református kollégium történelem és klasszika irodalom tanára, 1862–79 között igazgatója. 1863-tól a Stefánia kisdudóvó intézet igazgatója, felügyelő bizottságának elnöke.

A tánciskola befejezése után egy társaságba kerültem Nagy József, Nyárádi László, Budai Mihály és Gidófalvi Mihállyal, akik nagyon jó barátaim voltak, s egymás nélkül nem mentünk sehova és egymás híre nélkül nem csináltunk semmit.

Ámbár unitárius voltam és vagyok, de a vallást a református iskolába tanultam, mivel akkor még a mi egyházunk nem volt rendezve itt M[aros]vásárhelyt, sem papunk, sem templomunk nem volt. Miután a vallást ott tanultam, legátióba¹⁵ is bocsátottak. Mint VII. osztályos tanuló Karácsonba, Felfaluba voltam legelőbb legátióba. Itt a papnál voltam szállásba. Karácson első napján elmentem a pappal egy Krisován nevű oláh úriemberhez vacsorára, ahol vacsora után leültünk tarokkozni. Én az ideig nem is láttam tarokk kártyát, annál kevésbé tudtam játszani, de a társaság kedvéért nekem is le kellett ülnöm játszani. Összes vagyonom 10 krajcárból állott.

Engem hol az egyik, hol a másik tanított, hogy miképp kell játszani, és hogy mikor milyen kártyát kell kihívni. A szerencse annyira kedvezett nekem, hogy mikor éjfél után elmentünk haza, 12 forint és egynehány krajcár lett a 10 krajcárból.

Hanem azért többet nem kártyáztam.

Csak mikor hazajöttem a legátióból, akkor tudtam meg édesanyámtól, hogy nekem Felfaluba rokonaim vannak az anyai ágon, ott lakott Felfaluba a nagyapám Vadasdi István testvérinek a fia, Vadasdi Péter.

Húsvétba Vajdaszentiványon voltam legátióba – hol szintén egy nagynénem – Szőcs Lászlóné született Vadasdi Kriszta lakott. Ettől egy gyűrűt kaptam emlékebe, mit aztán a feleségemnek adtam volt jegygyűrűbe.

Pünkösdbe Kisgörgénybe voltam legátióba, ahol az apai ágon volt rokonom, Bíró Mihály.

Amint a legátióból begyűltünk, rendszeren el szoktunk menni mulatni. Rendes mulatóhelyünk a Szentgyörgy utcába a szökőkúttal szemben levő Csejdi Samu-féle vendéglő volt. Ide nemcsak legátiók után, hanem máskor is el-el szoktunk volt járogatni, mivel nagyon jó bort mértek.

Mi, a már fennebb jelzett négy barátommal tehát öten, rendszeren egy liter borra valót szoktunk össze koldulni. Ezzel elmentünk a már megnevezett vendéglőbe, ott egy fél liter bort kikértünk, azt cseppenként iddogáltuk addig, amíg kezdettek jönni oda jómódú polgár emberek, különösen pedig mészárosok. Mi-

¹⁵ Legatio: ünnepi követség, küldetés. A református közép- és főiskolák a három főünnep (karácsony, húsvét, pünkösd) alkalmából prédikálásra intézeti növendékeket küldtek ki.

kor aztán azok egy pár liter bort elfogyasztottak, mi kezdtünk ötön énekelni. Amint egy éneket bevégeztünk, mindjárt kezdetek borral kínálni, asztalukhoz ültettek, s akárhányszor reggel a cigányokkal, illetve zenészekkel mentünk fel az iskolába.

A tanulással nem sokat törődtünk, s órákra is csak akkor mentünk el, amikor tudtuk, hogy következünk felelni. Ilyenkor aztán, úgy ahogy lehetett elkészültünk, és olyat feleltünk, hogy éppen elégtelent nem adtak.

Mint VIII-ik osztályos Karácsonkor Disznajón voltam légátioba. Akkor még nem volt vasút Régen felé, s pénzünk nem lévén, hogy szekeret fogadjunk, tehát gyalog kellett megtennünk az utat. Húsvétba Héderfáján voltam legátioba. Együtt mentem Boósi Elek és Gidófalvi Mihállyal, akik Bonyhára és Bernádra mentek. Persze, ezen utat is gyalog tettük meg. Amint jöttünk haza M[aros]vá-sárhelyre – mert én megvártam a bonyhai legátusokat Héderfáján – a csomagunkat odaadtuk Boósinak, hogy hozza egy darabig, ő el is hozta egészen Lukafalva végéig, ahol eszébe jutott, hogy már eleget hozta, és nem akarta többet hozni. Mi kértük, hogy csak a falun keresztül hozza, ő ezt is megtette, s így eljutottunk egészen a meggyesfalvi határon levő úgynevezett „Nyúl” fogadóig, ez a fogadó most már nem létezik. Itt Boósinak eszébe jutott, hogy többet nem cipeli a mi csomagunkat, s azt mondotta, ha nem vesszük mi is, akkor ő kiveszi az ő holmiját, és a miénket otthagyja az úton. Mi egy darabig kértük, hogy hozza már legalább a város végéig, de ő nem volt hajlandó ezt tenni és kibontva a csomagot, a mi szennyes ingünket letette az útra és otthagyta. Mi erre meggyorsítottuk a lépésünket, és azt mondtuk Boósinak, ha otthagyja a mi csomagunkat, megfizettük vele. A mi csomagunkat otthagyva egy darabig ő is jött utánunk, de aztán látta, hogy mi nem is nézünk vissza, visszatért és újból becsomagolta az ő csomagjába a miénket is, s hozta utánunk, de minket nem ért utol. Mi, amikor ő megérkezett, már a kollégium kapujába a karfán ki is pihentük magunkat, s hálaadásul, hogy becipelte a mi csomagunkat is a többi társainkkal együtt leszereltük Boóst, amiért egy darabig haragudott is ránk.

Pünkösdbbe Sárpatakon voltam légátioba. Itt volt egyik tanárom is, Mentovich Ferenc,¹⁶ aki a szám- és mértant tanította. Id. gróf Teleki Jozefnél voltam minden nap ebéden.

Ebben az évben Pünkösöd nagyon kiesett úgy, hogy amint a légátióból bejöttünk, már másnap kezdődött az előadás a kollégiumba. Éppen én következtem

¹⁶ Mentovich Ferenc (1819–1879) költő és filozófus. 1856-tól a marosvásárhelyi református kollégium kollégiumi tanára. 1859 és 1861 között a Marosvásárhelyi Füzetek kiadója és szerkesztője.

vigilnek¹⁷ éjjél előttrre, de mind elhatároztuk volt, hogy egyet mulatunk, én elcseréltem az éjjél előtti vigilséget Boósi Elek barátommal.

Elmentünk ötön a Csejdi-féle vendéglőbe, ott megvacsoráztunk és kezdetünk borozgatni.

Úgy 10 és 11 óra között egy VII. osztályos deák azzal rontott be a vendéglőbe, hogy menjünk gyorsan, mert egy kollégánkat a hölgy körbe valami mesterlegények verik meg. Mi itt hagyva borunkat elsiettünk a kollégánk védelmére, de amire odaértünk, a mesterlegények már elmenekültek. Azonban megtudtuk, hogy bemenekültek a várba. Mi is odamentünk a várkapuhoz és a kaput kezdtük dörömbölni.

A kapu alatt álló őr a kaput kinyitotta, és azt kérdezte, hogy mit akarunk. Mi követeltük, hogy a várba bemenekült mesterlegényeket adják ki. Az őr erre nem volt hajlandó, hanem a kaput az orrunk előtt bezárta. Mi mint a bortól is kissé felhevült állapotban lévő fiatal emberek, nekiestünk a vár kapujának és kezdtük ütni. Erre újból kinyílt a kapu és egy káplár három fegyveres katonával állott előnkbe, s felhívott, hogy távozzunk el onnan. Mi azonban nem távoztunk el, hanem szembe állottunk velük. Ekkor a káplár beszaladt a kapun és azt mondta, hogy még jöjjön hat katona, mi ekkor sem tágitottunk. Végül azt kiáltotta, hogy a várdáról¹⁸ jöjjön az egész őrség. Ekkor már mi sem vettük tréfának a dolgot, hanem kitől merre lehetett elszaladtunk. Én azonban valamin elbámulva ottmaradtam a kapu előtt, s csak azon vettem észre magam, amikor négy fegyveres katona közre fogott és be akart kísérni a városházára. Én szabadkoztam eljárásuk ellen, s azt mondtam, hogy én nem voltam azok közt, akik a kaput döngették s el akartam menni, de nem engedtek el, azt mondvá az őrzető, hogyha nem voltam azok közt, akik dörömböltek, nem kísérnek be, hanem ne menjek sehová és várjam meg, amíg a többi katonák visszajönnek, mert ha találunk úgysis fel fognak tartóztatni.

Megjegyzendő, hogy az összes őrségen levő katonák elszaladtak volt, a többi elfutott barátaimat megfogni. Azonban egyet sem sikerült elfogniuk, mert barátaim egy része a várkapuval szembe levő kis közön, más része pedig az Eötvös utca felé szaladott el, és egyenesen visszamentek a Csejdi-féle vendéglőbe. Én pedig ott beszélgettem addig, míg a többi katonák visszajöttek, s akkor én is elmentem barátaimhoz, akik már éppen a felett tanakodtak, hogy velem vajon mi történt, és hogy hol lehetek.

¹⁷ Vigil: virrasztó, ébren levő. A kollégiumban kapuőr értelemben használt kifejezés.

¹⁸ Várda: katonai tábor, helyőrség.

Hogy a járőrnek nem sikerült egyet is elcsípni ez annak tulajdonítható, hogy amikor elértek a vendéglő ajtajáig azon befutottak és a külső ajtókat maguk után bezárták s így a járőr nem tudott bemenni.

Még egy darabig a vendéglőben maradtunk, aztán pedig elmentünk a hölgytársalgóba, hol még több osztálytársunkkal találkoztunk. Ott egy darabig léhaskodtunk, egyszer csak odajött egy kucséber, akivel beültünk játszani narancs és cukorba. Egy Incze János nevű VII-ik osztályos a kucséberrel¹⁹ összeveszett, azt nemcsak felpofozta, hanem helyben is hagyta alaposan. A kucséber másnap délelőtt felment Bihari igazgató-tanárhoz, ahol elpanaszolta a dolgot.

Bihari tanár felment a kollégiumba a kontrához²⁰ s megnézte, hogy kik voltak künn maradva az eset éjszakáján. Itt megjegyezni kívánom, hogy a kontra egy Pap István nevű végzett teológus volt, akivel nagyon jó barátságban voltunk, aki azonban nem volt benn, hanem egy Megyesfalvi nevezetű végzett teológus helyettesítette, aki az összes deákságra haragudott.

Bihari igazgató legelébb engem hivatott le, mint éjfél utáni vigilt és kérdezte, hogy kiket eresztettem be éjfél után. Én azt mondtam, hogy senkit sem, amibe annyiban igazam volt, mert úgy éjfél után három órakor, amikor felmentem a kollégiumba, én a kaput már nyitva találtam, s mivel a fejem erősen fáj és spicces is voltam, a kapukulcsot magamhoz vettem, a kaput végre nyitva hagyva felmentem a lakószobámba, Tübingába (a csengettyűtől számítva a 3-ik szoba), ahol primárius voltam és egész nyugodtan lefeküdtem, mint aki dolgát jól végezte.

Boós Elek éjfél előtti vigil várt egészen éjfél után 1 óráig, de mivel nem mentem fel, a kaput nyitva hagyva ő is lefeküdt. Ő ugyan beírt mindnyájunkat, akik azon éjszaka künn voltunk, hogy bementünk 9 óra után. Hanem a helyettes kontra megmondta Biharinak, hogy mind éjfél után, sőt egy része csak reggel ment be. Erre Bihari Boóssal kihúzatta a lustráns könyvből a beírtakat, és velem beíratta, hogy éjfél után jöttünk be.

Ezután az összes künn maradtak ellen – ha jól emlékszem huszonnégyen voltunk – megindította az igazgatóság az eljárást, vagyis conferentia elé vittek. Itt és legelébb engem hallgattak ki, ahol én előadtam a dolgot úgy, amint az történt. Vagy három napig tartott a conferentia, amikor aztán ránk mérték a büntetést. Bezártak mindnyájunkat egy-egy napra, mégpedig úgy volt meghatározva, hogy mind külön-külön egy terembe legyünk bezárva reggeli 8 órától este 8 óráig (ak-

¹⁹ Kucséber: vándorkereskedő.

²⁰ Kontra: felügyelő, ellenőr.

kor még nem volt pizskiria²¹), s hogy súlyosabb legyen a büntetés, ezt mindenkünknek vasárnap kellett kitölteni.

Mi azonban annak, hogy külön-külön legyünk bezárva nem vetettük alá magunkat, mert én az első vasárnap lementem 8 órakor a kontra Pap Istvánhoz – aki időközbe hazakerült – és elkértem a rajzterem kulcsát, hogy zárjuk be magunkat. A rajzterem akkor a kontra lakszobája mellett volt. A kulcsot magamhoz véve én, Gidófalvi, Budai és Nagy József bementünk négyen a terembe, az ajtót belülről magunkra zártuk, és ott a történetek felett elmélkedve beszélgettünk.

Úgy 10 óra tájt az ajtón zakatoltak, mi kinyitottuk az ajtót, s Bihari igazgató jött azon be. Meglátva minket kérdezte, hogy mit csinálunk ott, mire mi megmondottuk, hogy a ránk mért büntetést álljuk. Bihari megfordult és semmi egyebet nem szólva otthagytott.

Ugyanaz nap 11 óra tájt újból az ajtón zörgettek, mi újból kinyitottuk az ajtót, és bejött hozzánk egy volt osztálytársunk Keresztesi Lajos, aki akkor a megyesfalvi uradalomba gróf Lázár Jenőéknél tisztartó volt. Ő ugyanis meghalotta, hogy mi be vagyunk zárva, feljött hozzánk, hozatott a kispiacról egy kenyeret és kofa dögöt²² és 8 liter bort és egész délután 6 óráig ott iddogáltunk és énekelünk. Este 6 órakor a kulcsot bevitettem a kontrához, ámbár még két óra lett volna a büntetésből kiállandó, de mi megelégtünk a büntetést és elmentünk Keresztesivel mulatni a Csejdi-féle vendéglőbe, ahonnan csak másnap reggel mentünk fel a kollégiumba, magunkkal víve egy muzsikust Bámbó Ferit (másképp Simikust).

Ez a muzsikus volt a mi zenészünk, aki legtöbbszörre ingyen zenélt nekünk. Sőt megtörtént akárhányszor az is, amikor nagyobb polgár emberekből álló társasággal mulattunk, hogy ő adott nekünk pénzt, hogy amikor tányérozott, adhassunk mi is neki. Akárhányszor ahelyett, hogy elmentünk volna előadásra, Simikus feljött hozzánk és mi előadás alatt muzsikáltattuk magunkat. Így telt el az én két deák évem.

Deákéveimből még csak egy pár esetet, jobban mondva deákcsínt kívánok megemlíteni.

Ugyanis: nagy kedvünk telt abban, ha egyik vagy másik tanárunkat fel tudtuk bosszantani. Különösen szerettük, ha Biharit haragítottuk meg.

Egy alkalommal Bihari a nagyteremben órát tartott. A volt a szokása, hogy amint bejött a terembe, felment a katedrára a fejét hátratámasztotta azon táblá-

²¹ Pizskiria: iskolai tömlőc. Kis terjedelmű fülke, a vétkes diákok ebben ülték le a kiszabott büntetésidőt.

²² Cigánypecsenye.

nak, amelyen a számtanár szokta a számpéldákat kidolgozni. Mi megfigyeltük, hogy a fejit mely irányba szokta tartani, s a következő órán, amikor újból bejött, azt megelőzőleg a fejihez, a fülei irányában két nagy számárfület rajzoltunk úgy, hogy mikor felment és beült a katedrába, a két számárfül éppen az ő füleivel egy irányban nyúlt ki. Erre az egész osztály kezdett nevetni. Bihari kérdezte, hogy kit nevetünk, mire mi még nagyobb hahotára fakadtunk. Ő kezdte magát körülnézni, s egyszer feltekintett a táblára, s meglátta a két számárfület, kapta a könyveit és kalapját, s otthagyt minket, azt mondva: hogy ilyen hitvány emberekkel nem tart órát, akik őt kigúnyolják, és nevetségessé teszik. Mi pedig örvendtünk, hogy nem tartott órát. Nem is jött fel két-három nap. Ilyenkor aztán megfogtuk a két legjobb tanuló osztálytársunkat, azokat leküldöttük, hogy az osztály nevében kérjék meg. Azok lementek és megkérték, s nekik egy nagy erkölcsi prédikációt tartva megengedett s a következő órára feljött, s mintha semmi sem történt volna az osztályban, egy szót sem szólt róla.

Egy más alkalommal pedig 10 perckor, amikor az ő órája következett, az egész osztály a szivar végeit – amikor láttuk, hogy jön fel a terembe – az ajtó küszöbére raktuk úgy, hogy amikor ő feljött, a szivarvégek sorjába rakva mind füstöltek. Bihari ezt meglátva a szivarvégeken keresztül szökött, felszaladt a katedrára, ott le sem ült, hanem fenn állva újból kijelentette, hogy ilyen pimasz emberekkel nem tart órát és otthagyt. Mi aztán az előbbi esethez leírthoz hasonlólag jártunk el, és újból megbocsátott.

Egy máskor pedig a legátióból bejőve az én szobámba, a felső soron gyűltünk össze és ott léhaskodtunk. Egyszer csak Gidófalvi az ablakokat kinyitja, és tréfából kezd kiabálni, hogy fogjatok meg, mert mindjárt kiugrik. Mi odaszaladtunk és kiabálva mondtuk, hogy ne szökjék ki, s kezdtük tépászni jobbról-balról.

Bihari, aki a Kazinczi (régebbi nevén ebhát²³) utcában lakott, éppen jött ki a kapuján, meghallotta a nagy lármát, gyors léptekkel megindult a kollégium felé. Mi ezt észrevéve a szobából kiszaladtunk, a szobaajtót bezártuk, s kitől merről lehetett elbújt, úgyhogy mikorra ő felment a felső sorra, sehol senkit sem talált, az ajtók mind be voltak zárva. Mi lestük, hogy ő hogyan próbál minden ajtón bemenni, de nem tudott, mivel mind zárva voltak.

Egyszer kinézett a folyosó ablakjain a kollégium udvarára, s engem meglátott, hogy éppen indultam ki, a privátánál megszólított s kérdezte, hogy ki lakik

²³ 1860-ban a képviselőtestület döntése alapján az Ebhát utcát Kazinczy utcára keresztelték.

abba a szobába. Én megmondottam hogy ott éppen én vagyok a primárius, mire Bihari kérdezte, hogy miféle nagy lárma volt, s hogy kik voltak ott.

Én azt feleltem, hogy nem lehetett senki sem, és nem lehetett lárma sem, mert az ajtó be volt zárva, s hogy szavaimnak nagyobb nyomatéka legyen, a szoba kulcsát kivettem a zsebemből, s megmutattam, hogy az itt van nálam, s ő tévedhetett, mert ott nem volt senki annál inkább, mivel én nem voltam fenn a felső soron. Bihari megkérdezte, hogy a szomszéd szobákba kik laknak, aztán el-távozott. Mi pedig nagyot nevtünk, hogy mennyire lúddá tudtuk tenni őt.

Még szeretjük Horváth Gáspár tanárt²⁴ – aki az irodalmat és latin nyelvet tanította – bosszantani.

Horváth Gáspár tanárnak az volt a szokása, hogy amikor latin óránk volt s fordítottunk neki, folytonosan sétált. Sétált pedig azért, hogy ne tudjuk a puskát használni. Hanem aztán mi is kikaptunk rajta, mert abba az időbe jött volt be egy nagy kabát viselete, amelyen egy gombkötő által kötött hosszú zsinór lógott le a hátán. Egy ilyen kabátja volt Horváth Gazsinak is. Amint sétált el a padok végénél, hát egyik, hát a másik megfogta a zsinór végét, s amint lépni akart megrántotta a zsinórt úgy, hogy Gazsi még visszatántorodott. Eleget kérdezte, hogy melyik volt, de soha sem adtuk ki egymást.

Egy alkalommal kértem volt Gazsitól 3 frtot kölcsön. Ő adott is azonnal. Amikor megadtam neki, mondtam, hogy húzza ki a nevem a notesziből, mire ő mind kereste a nevem, de nem kapta meg, s azt mondta, hogy nem is írta fel. Mire én megjegyeztem, ha azt tudtam volna, nem adtam volna meg soha. Gazsi jót nevetett rajta.

A VI-ik gimnáziumba az egész osztály Koncz Józsefhez²⁵ járt a latinból privátára. Az öreg Koncz akkor is, mintha éppen rendes óra lett volna, úgy adta a kálkulust,²⁶ s éppen úgy kellett készülni erre is, mintha rendes óra lett volna.

Az öreg Koncznak az volt a szokása, hogy amikor kihívta felelni a tanítványait, ki kellett menni a padból melléje a katedra mellé, a könyvet fel kellett tenni eléje, hogy lássa nincs-e beírva a magyar fordítás. Amíg feleltünk, addig az öreg a kabátunk zsebeit motozta meg, s ha abba dohányt, szivart, pipát, gyufát vagy dohányos tárcát talált, azt elvette, és magával vitte. Kezit a szemére tette és

²⁴ Horváth Gáspár (1829–1895) a marosvásárhelyi református kollégium klasszika-filológia tanára, 1879–87 között igazgatója, a Teleki Téka felügyelője.

²⁵ Koncz József (1829–1906) történétíró, a marosvásárhelyi református kollégium latin és irodalom tanára, a Teleki-levéltár őre. Felfedezte az 1400-as évek elejéről származó, magyar bejegyzéses latin nyelvű kézírásos bibliát, mely a hatodik magyar nyelvemléket tartalmazta.

²⁶ Kalkulus: jegy, osztályzat.

úgy mosolygott. Ezért soha senkit fel nem jelentett, de az elvett tárgyat sem adta vissza soha senkinek.

A VIII-ik gimnáziumot 1872. évben végezve – miután édesapám 1872. július elején meghalt – többet nem volt kedvem tanulni, különben nem is igen lett volna mód hozzá, mert aprónként, ami kevés vagyona volt apámnak az elfogydóált (!) úgy, hogy alig maradt meg egy pár hold föld és a belsőség belőle.

Én látva azt, hogy abból a kevés birtokból, ami még meg volt nem tudok megélni, itt Marosvásárhelyt a kir. ítélő táblára beállottam díjnoknak. Az elnök akkor a kir. táblán Báró Apor Károly volt. Itt egy hónapig voltam díjtalan, amikor aztán a Báró 90 krajcár napidíjat adott és így lett havonként 27 frt fizetésem. Édesanyámat lehoztam magamhoz lakni és mi ketten abból a fizetésből éldegélünk, mert a meglevő földeken búza kenyérnek és török búzánk termett annyi, hogy még disznót is tudtunk hizlalni.

1873 őszén megismerkedtem a feleségemmel. Feleségem albisi Csomos Janka volt. Apját albisi Csomos Miklósnak, anyját pedig Bodó Rózának hívták. Apósom meghalt 1904. december havában. Mikor ezeket írtam, anyósom még élt.

A feleségemmel való ismeretség következőleg történt.

Nagy József barátom és volt osztálytársam ösmerte apósomat, ki akkor Tófalván Báró Apor Károlynál volt gazdatiszt. 1874. év őszén egy vasárnap délelőtt felszólított Nagy József barátom, hogy menjek vele vizitába²⁷ falura. Én hajlandó voltam el is menni.

Reggel korán felkeltünk és elindultunk Tófalvára, mely község M[aros]vásárhelytől mintegy 10–12 kilométer távolságra fekszik. Megérkezve oda, a feleségem és a felségem testvére nem voltak odahaza, hanem Csejden voltak a templomba. Mi ketten elmentünk elejökbe, az úton megtaláltuk és hazakísértük. Ott voltunk náluk egész estig, amikor aztán szekérrel hazaküldöttek.

Még ezen kívül ott voltam náluk december 6-án, Miklós napján is. 1874. év – talán február havában – Vaja községben egy bál volt, ahova a feleségem és miniket is meghívtak. El is mentünk mindnyájan, már ti. a feleségem egyik lánytestvére, Róza, az anyja, én és Nagy József. Ott nagyon kellemesen telt az idő. Az egész bál alkalmával csaknem mind a feleségemmel táncoltam.

Itt történt meg az, hogy egy szünet alkalmával ki voltam fáradva, s hogy egy kicsit magamat kipihenjem az iskola mellett lévő tanítói lakba mentem be, és ott egy ágyra ledőltem. A szobában teljes sötétség volt. Egyszer az ajtó megnyílt és azon két nő lépett be. Több beszéd után egyszer csak engem s a feleségem, vala-

²⁷ Vizita: látogatás.

mint Nagy József[et] és a feleségem[et] kezdték tárgyalni és szidni, hogy mi csak mind ezt a két leányt táncoltatjuk. Én ezeket hallva elköhintettem magamat. No, nem kellett több, mintha a szemeket vették volna ki, úgy rohantak el a tanítói lakból a tisztelt hölgyek. Megjegyzem, hogy ők nem vették észre a sötétség miatt, hogy van valaki a szobába.

Egy kevés idő múlva én is bementem a terembe és az egyik hölgyet felkértem a következő túrra, persze csak azután, miután a feleségemnek elbeszéltem az esetet. Valószínűleg megsejtette a tisztelt hölgy, hogy én lehettem a tanítói lakba, s hogy hallottam a beszélgetéseket, mert az egész túr eltáncolása alatt nem mert szembenézni velem.

Vacsora után egy szünet alkalmával, a feleségemmel egy ablakmélyedésbe húzódtunk, és ott beszélgettünk együtt. A református pap – kit Lőrinczi Dénesnek hívtak, és aki a 2-ik gimnáziumba tanított is nekem – a táncterem közepére állva fennhangon azt mondta, hogy ki kibe szerelmes, és felénk tartva s ránk mutatva azt mondta, hogy itt is van egy szerelmes pár, mi persze megszégyelltük magunkat. Én is alkalmat megragadva a paphoz mentem és felkértem, hogy az ily megjegyzésekkel hagyjon fel, mert most már nem vagyunk az iskolába, s eszébe juttattam, hogy mint tanulónak egyszer egy oly plágát²⁸ adott, hogy még most sem felejtettem el, s mondtam neki, hogy hátha most vissza találnám adni kamatostól együtt, de nem a kezére, hanem a képes felére. A pap meg is ijedt, s kért, hogy ne vegyem oly zokon a dolgot, és a múltat is felejtjük el. Egy pohár bor mellett aztán megtörtént a kibékülés.

Úgy reggel felé a feleségem – (akkor csak ideálom) – egy kürtős kalácsból kínált, hogy egyem én is. Én nem voltam éhes és nem akartam enni, mire azt mondta, hogy ha eszem, akkor eljön a menyegzőmre. Én is nem sokáig gondolkodtam, hanem azt mondtam, hogy ajánlatát elfogadom, s mondtam, hogy most már csak az a kérdés, hogy minek jön el a menyegzőre. Ő azt mondta, hogy akárminek el fog jönni, mire én azt feleltem, hogy szaván fogom, és ígéretét be kell, hogy váltsa, mire azt felelte, hogy be is váltja. Én akkor előállottam és azt mondtam, hogy nekem csak menyasszonyomnak kell, hogy eljöjjön. Ő akkor vette észre, hogy kelepcébe került. Akkor nem adott semmi választ. Hanem reggel, amikor jöttünk haza M[áros]vásárhelyre, az ákosfalvi hegyen leszálltunk a szekérről és a szekér után gyalog sétáltunk fel a hegyen. Itt aztán komolyan megkértem kezit, ő pedig ideigérkezett feleségnek.

Később aztán megkértük a szülőitől is a kezit, s szülői is beleegyezésüket adták.

²⁸ Plága: vonalzó, plágát adott: vonalzóval a kezére ütött.

A menyegzőnk 1875. május 6-án (áldozó csütörtökön volt).

Első gyermekünk 1876. május 4-én született, kit Miklósnak kereszteltünk és meghalt 1877. május havában.

Második fiunk született 1877. szeptember 29-én, ezt Lajosnak kereszteltettük.

Harmadik gyermekünk született 1879. évben, ez már leány volt és Rózának kereszteltük.

Negyedik gyermekünk született 1882. év február havában, ezt Jenőnek kereszteltettük. 1883. május 11-én neveztek ki írnoknak évi 480 frt fizetéssel és 100 frt lakbérrel.

Ötödik gyermekünk született 1885. évben, ezt Piroskának kereszteltettük.

Hatodik gyermekünk született 1888. évben, ezt újból Miklósnak kereszteltettük.

Ezután egész 1896. évig nem született több gyermekünk, amikor újból született egy leányunk, akit Klárinak kereszteltettünk.

Édesanyám meghalt 1885. évben, Szentháromság községben, ahová rokonunkat ment volt meglátogatni. Onnan halva átvittük Nyárádszentlászlóra, ahol néhai édesapámmal egy sírba helyeztük, az unitárius templom mellé a cinterembe.

A családi életünk – leszámítva egy s más összezörrenéseket, ami minden családnál meg szokott történni – meglehetősen egyhangúlag folyt le.

Sok keserű napokat okoztak nekem a leánygyermekeim.

Nagyobbik leányom, Róza férjhez ment egy Gálfalvi Antal nevű kir. táblai írnochoz, aki rkát. vallású volt. Ez addig beszélt nekie, amíg áttért a katolikus hitre, ami igen elkésérített volt engem, mivel úgy tudom, hogy minden elődünk unitárius vallású volt.

Második leányom, Piroska is elég nagy bánatot okozott, mert házasságon kívül egy gyermeke született.

Hogy a harmadik leányommal mi lesz és mi fog történni vele, annak még csak az Isten a megmondhatója.

A fiaimba még eddig, hála az Istennek érte, elég örömöm volt. Lajos legnagyobb fiam, valamint Jenő középső fiam is már állásba vannak. Miklós kisebbik fiam még tanuló Kolozsvárt az Unitárius Kollégiumba, kinek taníttatását Lajos fiam vállalta magára.

Röviden leírva ez az én élettörténetem, amit 1906. évi szeptember 2-től 1906. évi szeptember hó 12-ig írtam meg Marosvásárhelyt.

Kelemen Miklós
kir. törvényszéki írnok